

Borbás György

„A szobrot behoztam... A cserépgyertyatartót behozattam”

*Az idén lenne nyolcvanéves Szentmihályi Imre,
Plander Ferenc és Gönczi Ferenc Göcsej kutatók méltó utódja*

„Eladó házak a faluban
Oly szomorúan,
Személytelenül tükröztetik
Függönytelen táblaüvegekkel
Az elvadult kerítést,
Mint a bika őrzőjét, ha öklel...
(...)
Megyek hát e ház elől tovább,
S anélkül, hogy szememet lehunynám,
Mint valami örült látomást:
Csupa eladó ház
Forgatagát látom az utcán
Előre (de húsz éven belül),

„1950. szeptember 11-én Kávás község összes lakóházát bejártam – délelőtt Nagy István bíróval, délután egyedül. (A hegyi pincéket – szüret idején külön fogom végig bejárni.) Kimutatást készítettem azon házakról, amelyben 1.) van muzeális érték; 2.) nincs muzeális érték; 3.) a bejárt házakról. – olvashatjuk *dr. Szentmihályi Imre*, a megszállott zalai etnográfus gyűjtőnaplójában. - Megállapítottam, hogy a község néprajzi szempontból jó, bár rendkívüli értékre nem bukkantam. (Oka részben az, hogy a kiszolgált legrégebbi bútorokat általában a hegyre szállítják.) Szövés nincs. Fonás dívik. (Fonóeszközök.) Sok régi asztal, pad, olajos korsó, kópice. Kevés a szék. – 16. számú házban faragott bot és füles kópice. – 6. számban formás pad és kopott tulipános láda 1845-ből. – 44 és 51. hsz-ban cifra gereben. – 45, 46 és 55. hsz-ban a padlason tyúk elülésére fatengelyes szekér kereke. **Dömök János 1877-ben készült háza gyönyörű faragott, festett homlokzattal.** – Tíz év múlva aztán már Dömök János szerencsére nem kaphatott bontási engedélyt. Házát szakszerű bontás után előbb a Zalaegerszegi Május 1 ligetbe szállították, majd megmentett társaival együtt a Zala parton, az épségben megmaradt ipari műemlék, a Hencz malom mellett újra felépítették. Végül aztán a zalai

S vissza harminc évre sok-sok emlék
Némelyikről úgy megédesül.
Míg aztán
Mintha máris a jövőben lennék,
Másik tolul az első kép mellé,
Látom ezt az utcát, úgy megyünk
Benne szemlélődőn, hogy e ház mind
Emlék-ékszerbolt lett egy hídon,
S innen rakják össze unokáink,
E kis magyar Ponte Vecchiónt,
Egy kor képét majd történelemmé.

(Simon István: Eladó ház elégiája, 1966)

megyeszékhelyen megrendezett *III. Göcseji Napok* alkalmával, 1967. augusztus 13-án felavathatták az ország első falumúzeumát.¹

Dr. Szentmihályi Imrere (*Szentmihályfa, 1924. február 11.- Zalaegerszeg, 1986. június 12.*) bizonyára sokan emlékezhetnek és emlékeznek úgy, mint szakmájának élő, megszállott, konok, hajthatatlan szakemberre. Lehetett volna Kovács András Nehéz emberek című filmjének akár egyik, a hivatal „packázásaival”, nehézkességeivel nehezen megbarátkozó, akadémuskodó, nyakas szereplője. Zaklatott, hektikus időkben, 1943- 48 között szerezte néprajzos diplomáját. Azonban karrierje gyorsan ívelt, mint ezekben az években sokan másoknak. Az értelmiség erőltetett őrségváltásának időszaka volt ez. Egy sikeres év a Nemzeti Múzeumban, majd újabb, nem egészen egy esztendő, megbízott igazgató a Nagykanizsai Múzeum élén. Aztán már 1950- ben a Zalaegerszegi Göcseji Múzeum igazgatója – 1969- ig.

Az évszázados röghöz kötöttség, a zalai, különösképpen a göcseji embert és szellemét konzerváló elzártság után, a restellnivaló szegénység emlékeitől való szabadulás felemás, félszeg indulata, a feketearanyat rejtő föld mélye, az ipar

talmi szárnyas- lovára felkapaszkodó, gyarapodó városok üzemeinek és lakótelepeinek szívóereje soha vissza nem térő szakmai lehetőséget és lázas kihívást kínált a hazatérő ifjú néprajzkutatónak. A háború utáni évek sokat próbált nemzedékének ma már szinte felfoghatatlan élni akarása, az újjáépítés felfokozott, megmagyarázhatatlan naiv hite, lelkes buzgalma és odaadása olvasható ki Szentmihályi Imre serény munkaterveiből, kopott Remington írógépen, indigóval rendre „lepötyögtetett” és szorgalmasan felterjesztett gyűjtőnaplójának sárguló lapjaiból is. Napról- napra, kerékpáron, gyalogosan, vonattal, lovas- kocsival, később aztán „ezüsttankos”, 125 köbcentis Csepel motorkerékpárral járta a vidéket, szervezte meggyeszte lankadatlan erővel a „munkatársak” hálózatát. Leginkább a helyi viszonyokat jól ismerő, a lakosság megbecsülését és bizalmát megsegítő és élvező falusi tanítókra, postásokra támaszkodott. Hűségese nyomon követte, hitelesen lejegyezte a felkeresett idős adatközlők történeteit, papírra vetette azok sorsát- gondját, leleményét, munkával telt életüknek megélt tapasztalatait.²

Érdeklődött a hiedelmek, szokások³, különösképpen a helyi mondák iránt.⁴ Utóbbiakból gazdag gyűjteményt hagyott ránk. Nem feledkezett meg a régészeti emlékekről, lehetséges, gyakran legendával övezett lelőhelyekről sem. Jól garaszkodott – mondhatni fukarkodott - a serény beszerzési kerettel. Igyekezett minél olcsóbban megalkudni, hozzájutni a becses darabokhoz lakóházakban, gazdasági épületekben, pincékben, műhelyekben vagy éppen a plébánián, a templom padlásán éber szemmel felfedezett kincsekhez. – Legtöbbször, ha tehette, ajándékkal is „megtoldatta” a szerzeményeket.⁵

Az alábbi, leginkább a kezdeti ún. „ötvenes” évek kutatómunkájának epizódjairól tudósító gyűjtőnapló- részletekből összeállított válogatásban, néprajzi, szociológiai, nyelvi (!) kiskatéban a korabeli, letűnt, egykori zalai szegénység mindennapi életének valamennyi színtere és szinte teljes valósága elevenedik meg előttünk.⁶ Az utóbbi évtizedekben felépült falumúzeumok idilli faluképe, a pompás kézműves és néprajzi kiállításai együttesek derűs világa elfedi a mai látogatók előtt akár csak a (múlt) század- eleji falunépének kilátástalan nyomorúságát, kiszolgáltatottságát.

Szentmihályi Imre, megbízott múzeumvezető első, 1950. évi munkatervében jó érzékkel a dél-zalai olajvidékre – Bázakerettye, Lovászi, Kútfej környékére - összpontosított, hiszen a kétlaki, akkoriban jól megfizetett „MAORT- osok” foghattak elsőik között új lakások építésébe a lebontott régiak helyén. Itt sürgetett tehát leginkább az idő a kidobásra szánt, pótolhatatlan pusztuló emlékek mielőbbi megmentésére.⁷

Kútfej

1950. V. 10-11.

Csondor József községbíró:

Villany egyik községben sincs a parasztházaknál. Csak az 5 éves terv második felében lesz. Ellenben gázfűtés minden házba be van vezetve: Kútfej és Lovászi (1947. dec.), továbbá Bánokszentgyörgy, Szentlisló és Tófej. Kútfejen van 2 zsuppos ház, de füstökonyhás nincsen Kútfejen (MAORT-on kívül: 560 lakos 102 házban). A telepen van villany és vízvezeték is van, a faluban nincs. Kevés gabonát termelnek, főleg szőlőműveléssel foglalkoznak és MAORT-osok.

Kulcsár Istvánné, 36. sz. ház: 1890-ben készült zsuppos boronaház kéménnyel, modernebb kemencével. A szobában régi asztal, pad és üvegfestmény. Zsuppos boronapajta mögött szétszedett szövőszék, elől szíószék és a „lükü”. Kölestörő. Régi db., egy fatörzsből, egyik vége közelébe kifúrva, abba ül bele az ütőszerkezet. Fából van az egész.)

Kútfeji munkatárs: Varga Jolán tanítónő

Lovászi munkatárs: Tihanyi Gyula ig. tanító

Lispe – Kerettye és környéke

Előkészítő kutatóút

1950. V. 24-25.

Kerékpáron:

Borsfa: Munkatárs: Vajda Lajos vezető-tanító. – Érdeklődő ember. Közli: szegény község. Lakói korábban főleg sommások voltak. A dombok miatt nem vas, hanem még sok helyen faekét használnak „ma is.” Komlót termelnek, és „minden háznál” szőnek-fonnak. Sok szövőszék. Betlenéknél régi szőttes (Halotti lepedő) van. A MAORT munkások száma kb. 30. Sem gázfűtés, sem villany nincs. Van néhány füstökonyhás ház. Gúzsos prések is vannak. Hímzés - horgolás nem jelentős. – lefényképezve:

1./ Becsehelyi lelőhely

2./ Borsfai májusfa

A tájékozódó, előkészítő utak során szerzett benyomásokat és tapasztalatokat rögzítő impresszionisztikus, vázlagszerű feljegyzéseket a visszatérő feltáró látogatások alapos, részletes beszámolóí követtek. Természetesen szinte egy időben sietett felkeresni Nagykanizsa környékének folklórban, népviseletben, szokásokban egyaránt gazdag falvait és a délszláv nemzetiségiek által lakott településeit is.⁸ Jó szolgálatot tett a korabeli puritán kerékpár, a „bicikli”: amelynek nyergében a kutatót nem kötötte a menetrend, legfeljebb az erős szél és a szakadó eső miatt kellett azt ideiglenesen hátrahagyni, és a biztonságosabb vonatra váltani. És hát természetesen a legfontosabb technikai segítség: az elmaradhatatlan, faluhelyen akkoriban még ritkaságnak számító fényképezőgép volt.

Kerékpáron Somogy-szentmiklóson jártam, ahol:
 1./ Karvas Józsefet munkatársnak megnyertem.
 2./ Megtekintettem szép barokk templomát, mely bizánci kereszt alaprajzú és címeres – faragott (két, kardokat tartó oroszlán) kapuzatú, kupolás.
 3./ A templom padlásáról 3 tárgyat szereztem: a./ Egy barokk fa Krisztus szobrot és b./ egy cserépgyertyatartót. A szobrot behoztam, a gyertyatartót átvétileg, Arnóczyék őrzik. (Átvettem. – Sz. I.)
 4./ Folklóre – adatokat gyűjtöttem Bédecz Istvánnétól (23. hsz.) Szentelt csont és szentelt nyírág a ház üstökében, dörgés, villámlás ellen. Cicamacát tűzbe dobnak dörgés ellen.

Somogy-szentmiklós (II. út)

Régi házcsoport lefényképezve.

I./ Szabó József (222. hsz.) régi, zsuppos házának mestergerendáján 1851 évszám. A ház tüzelője átalakítva. A kamrában régi, hasáb alakú lábakon álló, dísztelen láda.

6. hsz. Özv. Kucsebánénál régi bútorok (fele kinn áll)!

II./ Máté Györgyné (223) régi ház mestergerendáján farecézés (villatartó).

III./ Kotnyek István (22. hsz.) Régi ház. Pajtalábként présfa alkalmazva. (Lefényképezve)

IV./ Meleg György (228. hsz.) Régi, zsuppos ház, mestergerendája „1851” évszámmal. Korábban régi bútorok, szobában szemes kályha, konyhában kemence.

V./ Fabovszki Antal (221. hsz.) Régi, zsuppos ház, cifrázott mestergerendájába gyerekjáróka volt beszerelve.

VI./ Meleg János (217. hsz.) Régi téglaház, nyílt kéményes – kemencés konyhával.

Öt-hat régi házból álló házcsoportot (220, 222, 223, 224, 228) (Pajtákat!) lefényképeztem és a házakat bejártam. Főleg régi bútorok. Egész falut bejártam, ahol még sok füstökonyhás házat láttam. Cserépgyertyatartót behozattam.

Kerékpáron Somogy-szentmiklóson és Bajcsán át a fityeházi vasútállomásig mentem, onnan vonattal visszatértem. Tervem az volt, hogy kerékpárral 2 napon át a múzeumi körzetbe eső Mura menti községeket bejárom, de tervem az erős ellenszél miatt meghiúsult. –

Somogy-szentmiklóson felkerestem Koltai postást, aki Szentgyörgy-vár (Romlottvár) déli részén egy nagyon mély üreget talált a bedugott vasrúd segítségével. – Somogy-szentmiklóstól és Mórighely majortól D-re, az út nyugati oldalán, az útelágazásnál ill. a 160-as magassági pont közelében, Mórighelytől 1,5 km-re árokkal körülvett emelkedő, rengeteg téglá (töredék: halmokba rakva), embercsontokkal és (késő) középkori jellegű edénytöredékekkel. A téglák szintén középkori jellegűek. (Pelyvásak). A nép szerint vár volt itt. (A lapon állott az azóta kiirtott „vári sűrű”). Valószínűbb azonban, hogy középkori települési egység. –

Innen a halastó mellett Bajcsára kerékpároztam át, ahol Dévényiné munkatársat kerestem, de már nincs itt, Zalaegerszegre helyezték. Az ig. tanító, Tátrai Kálmán elvállalta a munkatársi teendőket. A horvát eredetű lakosság között dívik a kosárfonás. Érdekes a menyecskei fejviselet: különleges módon megkötött fejkendő, elől lószőrfonás (fehér vagy fekete, vagy fehér-fekete). Felette ismét kendő. Több házhoz is betértünk, de a menyecskek a mezőn dolgoztak, illetve szegyenlették bemutatni a fejviseletet. Megtekintettem a falutól DK-re lévő „Törökvár” helyét. (most szőlőhegy, körülötte 3 oldalról mély árokkal). Itt kevés az emléktárgy, kevés téglá, csont és cserép. Tavaly – azóta elveszett – ezüst gyűrűt, régebben pedig edényeket találtak ottan.

Az idő sürgetett. Tehát délután újból kerékpárra ült, hogy a dél-nyugat irányban levő településeken folytassa a kutatást.

1950. V. 6. d.u. Ugyanaznap d.u. Nagy- és Kistrécsén át Zalasárszegre kerékpároztam. Nagytrécsén Kelemen János tanító, munkatárs kíséretében bejártam a falut, ahol régi ház alig egy-kettő van. Egyikben a – templomnál – fedő 1813 évszámmal. Jobbágy eredetű község, földművelő lakossággal. A tanító szerint semmi néprajzi sajátosság. Az egyik dűlőben állítólag török templom volt.

Kistrécsén szintén bejártam a községet. Fölkerestem Ferk Mihály nyug. ig. tanítót (munkatárs), valamint özv. Tóth Vendelnét, akinek férje jó faragó volt. Vettem 10 Ft értékben egy színezett faragványt (kotlóstyúk kosárban), és kaptam egy hasonlóan elkészített gyufatartót. A borotvatokot egyelőre nem adták el.

Zalasárszegen a 20-as években Kánnár József pénzzel teli bögrét talált. A pénzt eladták, a bögre elveszett. Sem őt, sem a vezető jegyzőt nem találtam otthon. A pontos lelőhelyet nem tudták megmutatni.

A következő naplórészletben a zalaszabari menyecskeviseléssel ismerkedhetünk.⁹

Zalaszabar

Az I. világháború után terjedt el a „konty” (=necc) gyöngyös formája. Addig is megvolt, de gyöngyök nélkül és azt már kasmír kendővel kötötték le. Itt kb. csak 30 menyecske van. A napától hallotta, hogy régen főkötő volt. (kivarrott kendő alakú golyós: a két sarkát a fej tetején összeerősítették: kb. 70 év előtt) Akinek nem volt, azt lenézték.

Özv. Németh Gyuláné, Deák út. 20. hsz. – Kontyra (neccre) 115, vagy (ha ötagúra készül) 130 cm. kell a ripsz szalagból. A bársonynál jobb a selyem. 15 cm. széleset vesznek a kb. 150 cm hosszú anyagból (mivel kevesebbet nem ad a kereskedő). Négyen-ötven vesznek egyet. A hátulja lehet másból is. A gyöngy nagyon drága. Kanizsán veszik a kellékeket. –

5-6-7, néha még több szoknyát is felvesznek: a felső rakott, alatta színes alszoknya, alatta több keményített fehér szoknya. Kívül kivarrott szélű kötény. (Körül fodros szélűt is használnak: a lányok fehérret, az asszonyok feketetét). A neccet csak a széles (csárdás) – szoknyás menyecskék viselik, a szűkszoknyások nem. Nagy divat a bonygyorkendő is. –

Lányok kendőt nem (szoktak) viselnek, csak az asszonyok. Kiskanizsán a lányok haja szalaggal befonva lóg, az asszonyoké nem. – A bonygyorkendő rojtos: a kasmír-kendővel együtt télre való. A blúz olyan, mint másfelé is. A necchez gyöngy is való a nyakba. Az imakönyvbe teszik a díszzsebkendőt téglalaposan, vagy háromszögesen, hogy a virághímzés látszódjék. Vétel: 20 Ft. Sifon, szélei horgolt, virág (rózsacsokor, stb.) díszes, egyik sarokban virágcsokor. Csak kizárólag imakönyv mellé való. Mintáját ismerős zsebkendőjéről csinálta. N. Gy-né készítette 1942-ben (állandóan használta).

A megvett fekete (zöld bársony alapon) – 33/1950 – Vétel: 10 Ft.) – neccnek az elején necc-csipke: ez kötényszélén is szokott lenni. Gyász alkalmával előbb is. 40-45 évtől hordják-

Régi, szakadt selyem kendő – 34/1950 sz. – ajándékba adva. Ajándék. (Hímzett, 1909 körül, menyecske korában vette az anyósa.)

Necc-minta – 35/1950 sz. - szintén ajándékba. Ajándék.

Juhász Ferencné (takács féle): hangszer.

Szakál János takács áll. Gyönyörű szöttesei.

Szélesgatya: plébánián Zsigáné.

Bakónakon fazekas van.

A munkatervet rövid távú teendőkkel (új kutatni valók, köszönőlevél stb.) egészítette ki. Pl.:

Nagyradán tanulmányozandó:

1./ Perczel pásztor faragványai. – 2./ Szalai Ferenc Szelemi-hegyi prése. – 3./ Pető Imréné faragott széke. – 4./ Menyecskei viselet. Zsiga Jánosné. (Tóth Anna, plébánia) – 35/1950. – Megvéve: 120 Ft. 1 db. „Péntő”: Vászón alszoknya. Anyósa, Tulok Rozália viselte Nagyradán. „Igen régen készülhetett, talán ötven éve.” Nem tudja, hol készült. Ezt a darabot nem is viselték. Megszerzésekor a szekrényben állott. Egyes idősebb asszonyok még most is viselik, a szoknya alatt. (Alkalmilag van) „Hatszemes péntő – hat részből áll. Felső szélén a „gallér”, alatta „ránc.” Lent „szegél”-é. Nyílása a „hasíték” (oldalt). Kétoldalt „fűzővel.” Felvételnél a nyílása hátul van. – Vadonatúj, 6 rét széles vászongatyát 220 Ft-ért kínál.

Szöttek ugyanonnan. Adatait utólag. Ideigl. száma: 37/1950. – 80 Ft.

Szentmihályi Imre gyakran megfordult a vidék híres pásztorfaragójánál: a Pölöskén élő Breglovics

Kálmánnál (1896- 1971)¹⁰, a Nagyradán dolgozó Perczel Jánosnál (1888- 1978) és a galamboki Pápai Sándornál. Az egyik alkalommal készült beszámolóban Perczel János ízes (pl. fogantékja, katymaringós, lafognak) szavakkal mutatta be munkáit; de részletes betekintést kapunk az akkori, éppen kialakított „árfolyamokba” is.

Nagyrada:

Perczel János volt kanász. (írastudatlan) Gyönyörű faragványai. Tömeges kb. (30 db.) Ezen kívül rengeteg került a keszthelyi és budapesti múzeumba. Képkeretek, pipaszárak, tükrösök, gyufatartók, evőeszközök, poharak, tükrökeretek, óraláncok. (utóbbi csontból). Borotvatartó pillanatnyilag nincs.

Mindössze 3 „bizsókka” dolgozik. 1./ Nagybizsók (10+6=16 cm.) Rendeltetés: a tárgy belső részének kifaragása, lenagyolása. – 2./ Kisbizsók. a./ tárgyakhoz, erősebb munkához. $9,2+2,8=12$ cm, - $9+3,7=12,7$ cm – b./ Cifrázó kisbizsók (neve jelez!) c./ óralánc- cifrázó kisbizsók ($7,7+0,7=8,4$ cm) – Ezeket borotvából készítette ő maga. 12 éves korától farag. Zalaszentpéteren született 1888- ban.

Megvéve: (195 Ft értékben.) 2 db értékes faragvány, (ajándék 1 db. pipa).

1 db. Bot 50 Ft. 1936- ban készítette Csapi majorban. Somfa. Az emberfej iharfa. Fogantékja és szára. A boton először díszkötést (gomb) dolgozzák ki, majd alatta a címer és a mellette lévő díszek, alatta átkötés, alatta tölgyfa madárral... (Senkitől nem tanulta, szenvedélye a faragás. Levelet neki, feltétlenül!) mellette betyárok – pásztorok tarisznyával - bottal. Mellette egy tehén egy csordát jelent, mellette pásztor tarisznyával, bőgatyával. Kötés alatt almafa madárral, almát szedő pásztorral, almafa alatt bimbós rózsza. Kötés. Rózsza, bimbós. Kötés. Szegfű. Kötés. (kettős): katymaringós virág, csak nem nyílt még ki. Alatta rózsza, alatta kiszedés. (Sakktáblamintás). Alatta semmi. Fogantyúján régi pásztoreMBER, Subri Jóska rablóvezér.

Színezés: Kipucolás után zöld, majd piros papírral, azután az egészet sellakkal vontta be. A fekete színeket – sellak előtt – fekete lakkal. „Ládika” 39/1950. (80 Ft) Iharfa. Egy oldalán tölgyfa 3 madárral, makkok lafognak, Savanyú Jóska és Subri Jóska, „Járkáló” üldögélnek és beszélgetnek. – Elején – felső fiókon - dupla tulipán, az alsón rózsza. – Oldalt: Magyar címer – Födelén: Középen rózsza, mellette szegfű, szélül tulipán. – Festése

u.a. – Alsó és – felső fiók, gombokkal, teteje, ódalfeneke, lábai. 1936- ban készítette Csapiban. Apróságokat (magyarbors, szóda, stb.) tartanak benne.

39/1950./A. Ostornyel. Perczel első munkája: 13 éves korában készítette. Máshova feljegyzett a tárgycédulán lemásolva! Dr. Sz.l. – 1888- ban született, iskolába nem járt.

41/1950. Sótartó. Teteje iharfa tulipánnal, alja szilvafa (mert ez a söt nem veszi magába). Oldala szaru (marhaszarv): nagy korona oldalt tölgyfa, száraz ágán madár, asztal, Subri Jóska „szeretője” virágot nyújt a pipát tartó S.J.- nak. Őtje sellakkos. Használták. Itt készült két éve.

42/1950. Villa. Iharfa. (Legkeményebb az iharfa.) Ágai. Szárán tulipánnal és rózsával. 1936. Csapi. Héringet szoktak vele kiszedni, mivel nem rozsdásodik.

43/1950. Kanál. Iharfa. Csapi, 1936. Szára és (ismeretlen). Szárán rózsza és tulipán, kötött-, merítőjén rózsalevéllal. – Pető Sándortól megvéve (26 Ft) Peczel borotvatartója.

Szalai Ferenc (193. hsz.) Szelem- hegyi pincéjében régi prés: „Kozári György, 1876” felirattal. Díszítéssel. Egy fából készült. Öregapja (K.Gy.) készítette. Az orsó „tányér”- jára helyezett kövek a bábant lehúzzák: nem kell az orsót meghúzni: önműködő. A prést hajlandó új prés ellenében, a múzeumnak átadni. A bábán az orsóval, és tányérral együtt süllyed és préseli a papot.

Zalakaroson: Vörös Ábel parasztembert igyekeztem munkatársnak megnyerni, de nem volt otthon: Feleségét – sajátos – helyi népviseletben lefényképeztem. Felkerestem Huszár Győző volt igazgató tanítót, mint munkatárs- jelöltet. Az eredmény itt sem megnyugtató. Mindenesetre közli megfigyeléseit, mely szerinte Karoson a múltban és a jelenben egyaránt – nem a földművelés, hanem az állattenyésztés dominált. Állattartás a szomszédos községekben is. Magyarázata az óriási Zalarét és legelő (Berek).

1950. május 24- 25- én megtett, Lisper körüli kutatóútamról 9 db. tárggyal tértem haza. (Ideiglenes szám: 44- 53/1950. Lásd gyűjtő- napló „Lisper- Kerettye.”)

1950. V. 28. – vonat és kerékpár – Balatonmagyaród és Kiskomárom. (Komárváros)

A gazdálkodás: a gyümölcs-, szőlőtermesztés, az állattartás, és persze leginkább a legelterjedtebb gabonatermelés menete, verejtékes munkálatainak kutatása foglalkoztatta. Ezek a leírások a leggazdagabbak szociológiai megfigyelésekben is (pl. a kötelező robot).

A napjainkban látványosságnak szánt aratási- és cséplési versenyek szervezői a bonyolult, nehéz munkafolyamat zalai gyakorlatának, hagyományainak érzéketes, alapos, pontos, szakszerű – helyenként szinte balladás ritmusú - bemutatását tanulmányozhatják a gyűjtési napló fejezeteiben.¹¹

Csácsbozsok. 1951. aug. 16.

Adatközlő: Tamás István, 71 éves szegényparaszt, Csácsbozsok.

I./ A kévébe kötött, szálas gabona aratása, összerakása (Balassa Iván):

A földreform előtt a község határában kb. 350 holdas egyházi birtok volt. Egyéb (földbirtokos) nem volt. Kulákbirtok: 2. Középbirtok: 10- 15. 10 holdon alul: 50- 60. 45 előtt (zsöllér és napszámos szögén ember) sok volt. Zsöllér: 50. (Volt nekik egy hold földjük, lakóház, kis rét stb.) Most is vannak, most is így hívják őket. Napszámos kb. 100 volt (és van) az utóbbi időben. Csácsbozsokon tehát legtöbben a nincstelenség voltak, akik saját gazdaságukból nem tudtak megélni, hanem vagy uradalmakba, vagy nagyobb pogárokhó munkára szegődtek el. Tamás István például Neszelejben, Csácscon, Nagyfaludon, Olláron, Szentmihályon, Somogyban volt aratómunkás (uradalmakban), gazdag parasztnál is dolgozott Csácscon és az egerszegi határban. Aratómunkás volt 1893-tól- 1935- ig.fent felsorolt helyeken. Végzett mezei munkát (aratás, kaszálás, kapálás), a Nyári uradalomban pedig szőlőmunkás volt, 6 éven át.

Uradalomban ez a szokás: két kaszához két marokszedő. Egy kötélvető és egy kötöző. Ez mindenhol így volt. A kaszás után megy a marokszedő; sarlóval összehúzza (kévébe) a levágott gabonát, a kötélvető lerakja a kötelet, utána megy a második kaszás, majd a marokszedő, most jön a kötöző a két markot (két marokból van egy kéve) összeköti kévekötőfával. A kévét kötés után megfordítja, hogy a kötése alul (a földön) legyen, hogy összerakásnál szét ne bomoljon. A kévének van „teteje és töjjö.” Domboldalon a kéve teteje lefelé, talpa fölfelé van. (így könnyebb

bekötni). Az aratást onnan kezdik, ahonnan dől a gabona (utána aratnak). A kévék teteje az aratók felé, a töve az aratók elé mutat. Az aratást „az arató banda” végzi. Vezetőjük a „pallér.” Van még szakácsnő és vízfordó. Ahol 10- nél több kaszás van, ott a pallér nem dolgozik, csak felügyel. Ahol 10- nél kevesebb a kaszás, ott dolgozik és első kaszás a neve.

A kévéket napnyugtakor rakták össze (eső esetén azonnal). Másnapra soha nem rakták össze, nem hagyták rakatlanul. Minden nap össze kell rakni. Napjában csak egyszer (este) van „összű” hordás: a kaszások rakják össze, a többiek hordják nekik. Megázás esetén: 1., ha nincs kepebe rakva: a tarlón fekvő szárítják. 2., Ha a kepe beázik, akkor a kévéket talpukra állítva szárítják. Minden kéve két marokból áll (a marok nem pontos egység). A sarlóval való aratásról csak hallomásból tud. Gyermekkorában (1895) már kaszával arattak. Mindég két marokból állott egy kéve (ma is).

A kévékből keresztet, a keresztkepből kepet raknak.

A kereszt áll: 1., őszi gabonánál 21 kéve. 2., tavaszinál 17 kéve. A tavasziból azért kevesebb, mert az könnyebb, a szél (21) szétvinné. 21 kéve: 4x5+középen felül, a kepe hosszában van a „pap (ez a 21- dik kéve). A papot szegletesen, az egyik irányban a legalsó kévéhez kötik a kévékből kihúzott gabonaszálakkal.

Tavaszinál: 4x4=16+1=17 kéve. Azt is ugyanúgy lekötik, de nem a legalsóhoz, hanem felülről a másodikhoz. A kévék fejét egymáshoz rakják. Melléje jön a másik kereszt. A keresztke széles kévéinek töveit jól egymásba nyomják, hogy jól tartson a kepe. Egy keresztnek négy „váll” van. A megmaradt kévékből csinálják a félkeresztet (fele magas), azt nem szívesen hagyják meg, inkább a kepe tetejére rakják a kévéket. Keperakás= „kepelés.” A kepe kereszt száma változó. Uradalmakban hosszú kepesort csinálnak (10- 20 széles táblák). Őrsgazdaságokban egy- egykepeben 10- ig. Ahová a kepet rakják, az a „kepehel” vagy a „kepe sor.” A kepe szót más elnevezésre nem használják. Az aratók a „kepelők” (ők rakják). A kalangya szót nem ismeri. A kepeket utólag igazítani kell. Egyenesen kell rakni. A kereszt részei névmagyarozatát és egyéb elnevezéseket ne ismeri. A keresztnek négy váll van. Mindég és mindenütt annyi. Mindég fektetve, soha talpon. Semmiféle változásra nem emlékszik e téren. Nyársra kévéket nem raknak (soha).

A képét mindég a föld hosszának irányába rakják (így könnyebb szántani). Egy keresztet két kaszás rak. A két kaszás együtt „képél.” Az „aratócsalád” (kaszasok kivételével a többiek aratók) hordja a kévéket. Ott nincs munkamegosztás (nagy család elnevezés nincs). A kepe számában van társadalmi különbség, a kepeszámában (kereszt számában) egyébként nincs különbség. Csácsbozsokon Áll. Gazdaság és T.SZ.CS. nincs. Az itteni papi birtokhoz jött aratók ugyanúgy képélnek, mint az itteniek. Sok helyen járt, Zalában mindenütt egyformának találta a képélést. Ellenben Somogy megyében nem képéltek, csak különálló keresztet raktak (1950-ben). „Ez nem vót szép, meg a szél is könnyen széthordta.” Mi aztán képébe raktuk össze, nem is hordta szét a szél, erre mondták, ezután mindig rakják (képébe) mint mi. Tőlünk tanuták meg a képélést.

A zabosbükönnyt is úgy rakták (rakják), mint a szálas gabonát. Kendert és kukoricát nem. Csak kévének hívják, de nem rakják keresztbe. A szőlő velence (venyige) is kévébe van kötve. A kendert és kukoricát (szárat) kupacokba rakják.

A régi adózásról (kereszt, kepe) nem tud semmit. A nedvesség ellen a keresztet lejtésre állításával védekeznek. A legelső fejét felhajtják, hogy magasban legyen, és ne érje a földet. Mást nem tesznek. Hiedelmeket ezzel kapcsolatban nem tud. Históriaikat, közmondásokat sem tud.

Úrtóli függés: Amiben megegyeztek, azt meg is adták. Nézeteltérésről nem tud. Most az Áll. Gazdaságban a munkások jól keresnek, meg vannak vele elégedve. A robot nem volt jó, igazságtalan dolog volt. A kulákoknál nem keresett olyan jól, mint a szentmihályfai földbirtokosnál. Az andráshidai uraknál meg azért nem dolgozott, mert nem adták meg a kosztot, mint a helyi polgárhelyeken. Az aratópallér épp úgy aratott, mint a többi kaszás, ő volt az első kaszás.

A cséplési napszám Szentmihályfán 3 Korona, ill. 50 krajcár volt. Hónapokig egyfolytában nem volt elszegődve. A cselédség nem segített az aratásban, cséplésben.

A gyűjtőnaplók néhány önkényesen kiragadott szemelvényéből is meggyőződhattünk a méltatlan pusztulásnak kitett, hagyományos életformához, életmódokhoz kapcsolódó szerteágazó, a laikus

számára szinte áttekinthetetlen gazdagságú, kutatásra, megmentésre érdemes és leginkább a lelkes „néprajzos” védelmére szoruló, építészeti-, szellemi-, tárgyi- emlékek és hagyományok világáról.¹² A hatvanas években egyre gyorsuló, elodázhatatlan változások következtében a kallódó, menthetetlen értékek bizonytalan sorsa egyre türelmetlenebbé, feszültebbé tették az ambiciózus, avatott szakember, Szentmihályi Imre hétköznapjait, munkakapcsolatait. Igazi gyógyírt jelentett számára, munkája beteljesülésének tekinthette a Kávási Dömők-féle ház Egerszegre telepítését,¹³ majd pedig a Göcseji Falumúzeum felépítését... Szenvedélyesen érvelt, örködött a hiteles megvalósítás védelmében. Türelmetlensége, rigorózus szakmai „okvetetlenkedése” talán időnként megnehezíthette, azonban semmi esetre sem hátráltatta a szokatlan méretű, alapos szervezést és összefogást igénylő építési, telepítési munkálatok menetét. Egész munkásságának, a múzeumi gyűjtőmunka „társadalmiasításának”, leginkább pedig hangya-szorgalommal megalapozott múzeumi tárgyi gyűjteményeinek (pl. pásztorfaragás, hetési szöttes) elévülhetetlen érdemei vannak az ország első falumúzeumának létrehozásában.

Szentmihályi Imre korai halálával hosszú évekig nehezen pótolható űrt hagyott maga után. Gyűjtőnaplójának és tanulmányainak kötetbe szerkesztett mielőbbi közreadása jól szolgálhatná a zalai falvak hiteles önismeretének, gazdag múltjának, lokálpatriotizmusának, az összetartozás megtartó erejének újra történő felfedezését, életre keltését.

Jegyzetek

- ¹ 1964-ben Szentmihályi Imre tanácsára választottam szakdolgozati témának a szerinte akkoriban még kevésbé feltárt Kávás községet: a „Boronaépítkezés emlékei Kávás községben.” A felmérések és az illusztrációt készítő Horváth József fényképfelvételei számos, azóta lebontott lakóházat, gazdasági épületet és pincét őriztek meg az utóknak.
- ² Pásztorélet, faragás, mondák. 8 oldal, 1 rész, 1 jel. Pölöske, Nemesszentandrás, Nemessándorháza, Bucsuszentlászló. (Zala m) 1959. VIII. Országos Néprajzi Múzeum (NM) EA 6621. sz.
- ³ Zalaegerszeg, húsvéti határjárás. 6 oldal, 1 jel. Zalaegerszeg, Zalabesenyő, Bazita. (Zala m) NM. 1959. III. EA 6569. sz. – Török vonatkozású hagyományok. 2 oldal. Zalaegerszeg. (Zala m.) 1959. XII. NM. EA 6629. sz.
- ⁴ Kisipari emlékek és hagyományok, mondák kutatása Zalaszentgrót községben. 9 oldal, 1 jelentés. Zalaszentgrót (Zala m) 1956. VIII. Tudományos Gyűjtőhálózat révén. NM. EA 6209. sz. – Mondakutatás. 9 oldal, 1 rész, 1 jel. Zalabér (Zala m) 1957. II. Tud. Gyűjt.h. NM. EA 6273. sz.
- ⁵ Mángorlás a hetési községekben. 6 oldal, 5 rész, 1 jel. Gáborjánháza, Bödeháza, Szentistván-telek, Szíjártóháza, Zalasombatfa, Resznek, Baglad, Belső-, Külsősárd. (Zala m) 6 oldal. NM. EA 6722. sz.
- ⁶ Település-építkezés a Zalaegerszegi Göcseji Múzeum körzetében. 37. oldal, 47 rajz, 5 jelentés. Pórszombat, Dömefölde, Rédicssz. (Zala m) Gyűjtés ideje: 1955. VII., IX. NM. EA 6041. sz.
- ⁷ Olajvidék néprajzi kutatása. A nagykanizsai Városi Múzeum 1950. évi munkaterve. Tűzelés és világítás átalakulásának kutatása a dél-zalai olajvidéken; Kútfej, Lovászi, Lipeszentadorján, Bázakerettye, stb. községekben az alábbi néprajzi kutatásokat eszközöltem. 1950. I. 1 –VI. 30. NM. EA 2316. sz.
- ⁸ Városi Múzeum, Nagykanizsa. Gyűjtőnapló, I (1950) Gyűjtő: dr. Szentmihályi Imre megbízott múzeumvezető, Nagykanizsa. Somogy-szentmiklós 1950. II. 17. d. u. NM. EA 2319. sz.
- ⁹ Nk. – Gelse – Zalasabar – Zalaszentjakab – Nk. 1950. V. 13-14.
- ¹⁰ Az idős faragó halála előtt néhány héttel jártunk Szentmihályi Imrével Breglovics Kálmán bácsi otthonában.
- ¹¹ Aratási néprajzi gyűjtés. A gyűjtést végezte: Szentmihályi Imre, Zalaegerszeg, Múzeum. A gyűjtés ideje: 1951. augusztus. A gyűjtés helye: Zalabesenyő, Csácsbozsok, Andrásida községek.
- ¹² Vegyes folklórgyűjtés. 6 oldal, 1 db. jel. Tófej, Bak, Kemendollár. (Zala m.) 1953. Folklórkutató Munkaközösség. NM. EA 4196. sz.
- ¹³ Tűzelőberendezés kutatás. 9 oldal, 20 rész, 1 jel. Felső Zala-völgy: Bagodvitenyéd, Felsőbagod, Hagyárosbörönd, Kávás, Csöde, Zalalövő, Hottó. (Zala m.) 1959. XII. NM. EA 6626. sz.

